

ГОДИШНИК НА СТУДЕНТИТЕ ПО СОЦИОЛОГИЯ
АСОЦИАЦИЯ НА СТУДЕНТИТЕ ПО СОЦИОЛОГИЯ В СУ
КАТЕДРА СОЦИОЛОГИЯ, ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
Том 5, 2008-2009

ИМАЛО ЕДНО ВРЕМЕ, ЗА ДА ИМА ЕДНО БЪДЕЩЕ

Проект за създаване на мултикултурна среда за практическо прилагане на интеркултурното образование. Анализ на държавните политики за интеграция до момента и съпоставимостта на проекта към изискванията на разглеждания проблем

**КАТЯ ГОГОВА
СИЛВИЯ МАРИНОВА
РАДОСЛАВ ВАСИЛЕВ**

Курсова работа по дисциплината "Социология на НПО"

Ръководител: доц. Петя Кабакчиева

В настоящия текст се спираме на три основни момента, които определят доколко проектът е адекватен на проблема, който иска да реши. На първо място, сме се спрели на държавните политики, насочени към интеграцията на ромите (в образователния сектор) и съвместните действия между държавата и неправителствения сектор за създаване на мултикултурна среда.

Следващият етап е анализ на държавните практики и политиките за интеграция на ромски деца в училищата през семействата - какви са държавните политики, стимулиращи родителите да участват в образованието на децата си, има ли ги изобщо и с какво ще допринесе нашият проект за това?

На последно място, сме направили опит за анализ на образователната система и до колко тя предполага изграждането на мултикултурна среда. Ще се опитаме да дадем отговор на въпроса: „Как нашият проект се вписва в образователната рамка?“.

Политиката за интеграция на ромите в българското общество е национален приоритет и отговорност. Един от жизненоважните аспекти на тази интеграция е образованието. За да бъдат премахнати множеството съществуващи бариери пред ромите за достъп до качествено образование, са необходими засилено ниво на ангажираност и подобрена координация между централната и местната власт, както и с неправителствения сектор. Въз основа на публичнодостъпната информация, касаеща степента на координация между трите звена и на базата на проведените за целта на анализа експертни интервюта, се оформи становището, че в последните години са налице усилия от страна на държавата по отношение на установяването на активно и дълготрайно сътрудничество с неправителствени организации за преодоляване на проблемите при образователната интеграция на ромите. Въпреки това редица факти сочат, че е необходима по-голяма ангажираност и по-интензивно съдействие от страна на държавните институции при работата на неправителствения сектор. Именно „третият“ сектор се оказва по-активната страна във взаимоотношението.

През 2004 правителството на Република България приема *Стратегия за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства*. В последствие като звено към МОН е създаден *ЦОИДУЕМ (Център за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства)*, чиято цел е да подпомага реализирането на правителствената политика по отношение на образователните потребности на децата и учениците от етническите малцинства. Друга важна държавна институция, която управлява част от средствата и проектите за интеграция, е *НССЕДВ – Национален съвет за сътрудничество по етническите и*

демографски въпроси. В структурата на този орган е заложено да бъде свързващото звено между държавата и НПО сектора при изпълнението на общата им цел – интеграцията на етническите малцинства в българското общество.

В *Националния план*, посветен на *Десетилетието на ромското включване 2005-2015*, като най-важен приоритет е определено образованието. Съответните предварително определени институции отговарят за изпълнението на заложените и планирани дейности, като огромна част от отговорността е насочена към МОН и РИО. *Националният план* предоставя една по-скоро частична роля на НПО и на *НССЕДВ* в процеса. Това поражда редица въпроси – възможно ли е да бъде подценен експертният потенциал на НПО при провеждането на дейности, свързани с образователната интеграция и ако това е възможно, какви са рисковете за държавата?

Прави впечатление и предвиденото финансиране на дейностите, за които неправителствените организации са определени като отговорни институции. Едва за една от тези дейности се обявява финансиране изцяло от републиканския бюджет и тази дейност е *Контрол върху приема в помощните училища с цел недопускане на деца без увреждания в тях*. За другите дейности, частично поверени на НПО и *НССЕДВ*, е предвидено финансиране предимно по проекти и по програма ФАР. Това затвърждава впечатлението, че държавата не оказва финансова подкрепа на неправителствения сектор по отношение на образователната интеграция.

Помощта е по-скоро експертна, техническа и информационна, казва **г-н Антон Карагъзов**, директор на фондация *Рома*¹.

Редица експерти, сред които и **проф. Майя Грекова** отчитат като базова необходимост за осъществяването на образователната интеграция на ромите промяна в негативните нагласи и стереотипи спрямо тях. Негативното отношение към ромското малцинство се определя като основна пречка пред процеса за тяхната интеграция. Проектът *Имало едно време, за да има едно бъдеще* е свързан именно с разнообразяване на опитите за промяна в нагласите. Поради тази причина по отношение на главната си цел той е напълно адекватен на настоящата ситуация в българското общество. В *Националния план за Десетилетието на ромското включване* присъства раздел *Промяна на негативните нагласи към ромския етнос в училищната общност*, като основният фокус е насочен към извънкласните дейности, което също съвпада с идеята на проекта. Въпреки че в този раздел като отговорни институции са

¹ http://www.omda.bg/studentski_forum/2008-2009_esen/zdravna_gergana_karagyzov.htm

посочени МОН, училищата и общините, все пак съществува възможност за държавно финансово подпомагане на проекти на НПО подобни на *Имало едно време, за да има едно бъдеще*. Това е така, тъй като спецификата на проекта се вписва в обособения в *Националния план* раздел *Популяризиране на ромската култура и традиции*, за който раздел е предвидено участие на НПО, което да бъде финансирано от републиканския бюджет.

Отново според **проф. Грекова** така важната промяна в негативните нагласи към ромите би могла да се осъществи най-вече посредством съвместни дейности на държавата и гражданското общество. Тя не отрича, че има множество приети документи за действие на национално и регионално равнище, свързани с интеграция и десегрегация, но по нейно мнение активността на държавата се ограничава единствено до тези документи и държавната подкрепа към НПО е само на думи. **Проф. Грекова** смята, че местната власт би могла да окаже положително влияние на образователната интеграция, ако предприеме конкретни мерки. **Алексей Пампоров** от *Институт Отворено общество* също е на мнение, че държавните макрополитики биха били по-ефективни, ако дават възможност за локална и регионална гъвкавост. Според **София Захова** от фондация *Next Page* изцяло липсва цялостна държавна политика по отношение на процесите на интеграция и десегрегация на ромите.

По-голямата част от стратегиите и други документи са приети само формално, без да съществува идеята да бъдат реализирани. Освен това в голяма част от случаите липсва каквото и да било финансиране от държавата. Политиката на десегрегация на ромите в училище се извършва чисто механично и не постига никакъв ефект. Такъв вид наблюдение поставя евентуален проблем пред реализиране на проекта *Имало едно време, за да има едно бъдеще*, защото по условие той трябва да се проведе в смесено училище, което има подчертана интеркултурна нагласа и установени интеркултурни практики.

За щастие, вече съществуват училища, ориентирани към образователна интеграция и ромският фолклор, който е тясно свързан с проекта, вече присъства в училищата. Според **Мария Донкова** от фондация *Пайдея* именно натискът на НПО е довел до въвеждането на СИП по ромски фолклор и до разпознаването на проблема с майчиния език от страна на МОН. Това би могло да се посочи като успешен пример за добро сътрудничество между държавата и неправителствения сектор, но приемането на конкретни мерки за решаване на проблема с езика определено трябва да бъде поставено на първо място в дневния ред на засегнатите страни. Вероятно проект като нашия би

бил реализиран по успешен начин, едва когато бъде постигнато по-добро владение на български език сред ромските ученици, което означава конкретизиране и засилване на сътрудничеството между държавните институции и неправителствения сектор в тази посока.

Въз основа на събраната информация се очертава и един друг проблем, касаещ процесите на десегрегация на ромите в рамките на образователната система. Той е свързан с липсата на политика от страна на държавата, която да е насочена към както към ромските, така и към българските родители. Те имат ключова роля не само по отношение на процесите на десегрегация, но също и по отношение на цялостния образователен процес. Според повечето експерти отношението на родителите в голяма степен определя възможностите за успешна десегрегация, а оттам и за успешността на образованието на децата. В този смисъл липсата на държавни политики в тази посока създава една нужда, частично запълвана от част от неправителствените организации, което обаче далеч не е достатъчно.

Липса на държавни политики, насърчаващи комуникацията между училище и семейство:

Основният проблем, който присъства в настоящата ситуация, е свързан най-вече с липсата на ефективна комуникация между родителите и образователните институции в лицето на училището и преподавателите. Това води до няколко негативни последици. От една страна, родителите не са наясно какво точно се случва в училище с децата им и как протича образователният процес. Това в редица случаи създава несигурност и недооценяване на ролята на образованието, особено що се отнася до родителите на ромски деца. **Алексей Пампоров** от *Отворено общество* отбелязва, че ромските родители често се страхуват от училищната институция, която се асоциира с мрачните родителски срещи. Според **Мария Донкова** от фондация *Пайдея* основната причина за това е липсата на умение от страна на училището да се работи с родители. От друга страна, отсъствието на ефективна комуникация между тези две страни води и до затруднение в самите образователни институции, тъй като те често имат нужда от съдействие от страна на родителите, което съдействие обаче не получават. Липсата на подобна комуникация се определя от редица експерти като една от основните причини за появата на вторично сегрегирани училища. Според **Алексей Пампоров** българските родители често се оказват неподготвени за идването на ромски ученици в тяхното училище, което създава напрежения, водещи до нежелан резултат. От казаното ясно

проличава нуждата от държавна политика, стимулираща взаимоотношенията между тези страни.

Липса на държавни политики, стимулиращи комуникацията между български и ромски родители:

Описаната дотук ситуация стои в основата и на друг проблем, който с особена сила засяга т.нар. смесени училища. Този проблем е свързан с липсата на комуникация между самите родители, особено между роми и българи. Мотивите на българските родители са нежеланието да общуват с ромските родители. Според **Алексей Пампоров** ромските родители се притесняват от българските и това е една от причините рядко да се появяват в училище. И в двата случая обаче резултатът е налице – взаимно отбягване и непознаване, което пряко се отразява и върху отношенията между самите деца и затруднява процесите на десегрегация и интеграция.

Санкционираща политика на държавата към родителите:

Тази политика е свързана с отнемането на социални помощи на родители, чиито деца отсъстват от училище. Тя засяга най-вече родителите с нисък социален статус, като основната официално обявена цел е да се понижи броят на отсъстващите деца. Според редица експерти обаче подобна политика далеч не изпълнява тази своя претенция. **Мария Донкова** твърди, че тя засяга само родителите, получаващи помощи, които са една малка част от онези родители, чиито деца не посещават редовно училище. Освен това отнемането на помощите по никакъв начин не означава, че детето ще започне да посещава училище редовно, а още по-малко, че ще се включва активно и ефективно в образователния процес. В този смисъл подобна политика би могла да задължава физическо присъствие, но не и ефективна работа. Освен това фактът, че тя засяга само определени групи с нисък социален статус най-вече роми, кара **Мария Донкова** да определи подобна политика като *сегрегационна*, а не като *десегрегационна*.

Основни нужди, свързани с родителите от различни етноси:

От казаното дотук може да се направи изводът, че политиката на държавата към родителите в областта на десегрегацията и интеграцията в образованието или напълно

отсъства, или постига ефекти, които са доста спорни. На фона на общите проблеми обаче се очертава една основна нужда, посрещането на която е от ключово значение за споменатите процеси. Това е комуникацията между родителите от различни етноси и реализирането на съвместни инициативи, които биха помогнали за тяхното опознаване. Това е ключов елемент, тъй като той значително би помогнал за преодоляването на негативните нагласи на родителите, както от едната, така и от другата страна. Отсъствието на държавни политики в тази насока (доколкото е възможно наличието на генерални политики в това отношение) правят изключително важна ролята на неправителствените организации.

Проектът *Имало едно време, за да има едно бъдеще* има съществена функция по отношение на насърчаването на комуникацията, както между родителите от различни етноси, така и между децата. Той предвижда срещането на ромската и българската култура посредством разказването на приказки, в което активно участие вземат родителите. Така проектът предоставя възможността на територията на училището да се постави началото на един процес на взаимно опознаване между родителите, който процес едва ли би възникнал при други обстоятелства. В *Имало едно време, за да има едно бъдеще* се предоставя и възможността родителите да се включат в част от образователния процес, което е важно от гледна точка на взаимодействието с образователните институции. Проектът би стимулирал активността на родителите и би ги направил в по-голяма степен съпричастни към образованието на децата им. Предвиденото участие на класни ръководители и на част от педагогическия персонал, от своя страна, представлява възможност за подобряване на комуникацията между училището и семействата на децата. Това е важно с оглед на споменатата по-горе нужда от по-добра комуникация, тъй като създава предпоставки за по-добра координация между учители и родители.

От казаното дотук може да се обобщи, че проектът *Имало едно време, за да има едно бъдеще* би могъл да посрещне една важна необходимост, която не е обхваната от политиките на държавата. Това обаче не означава, че той може да замести липсата на държавни политики, насочени към родителите в областта на десегрегацията и интеграцията. Проектът по-скоро дава локално и временно решение на този проблем, което обаче не го прави излишен, тъй като към момента няма по-добра алтернатива в тази посока.

При оценка на нуждите на проекта не можем да пренебрегнем една от най-ключовите предпоставки за изграждане на мултикултурна среда и насърчаване на интеркултурно образование – а именно образователната система.

Образователната система е продукт на националната държава, създадена с определени функции и цели. Функциите на образователната система не са се изменили особено. Основни задачи са социализиране, нормализиране и дисциплина – форматиране на влизащите в нея за съвместно живеене в една ясно дефинирана социална ситуация.

В чл. 9, т. 2 на новия проектозакон за образование (откъде – питай диди) ясно (и без срам) е дефинирана точно тази задача (и скрита учебна програма (в смисъла на Бурдийо) на учебната система:

„2. да създаде условия за формиране на ценностни ориентации, свързани с чувството за българската национална идентичност, уважение към другия, съпричастност и гражданска отговорност”.

Изумителното в случая е, че се предпоставя формирането на **българска национална идентичност** като ключова ценностна ориентация необходима за изграждането на „граждански отговорни индивиди”.

В тази светлина стои много интересно въпросът за „мултикултурната среда”, термин особено популярен в европейското говорене. Мултикултурната среда предпоставя различността за ценност – различното е равноценно на другото (от което е различно). А мултикултурността освен популярна, е и особено печеливша или доходоносна, когато бъде „прилагана” при определени практики.

Обръщам внимание на този проблем, защото това е един от проблемите, пречещи на интеграцията на ромите в образователната система. Както **един от учителите** в проведената фокус-група отбеляза, проблем пред интеграцията е, че образователната система не предполага интеграция, а асимилация. Т.е. има структурни предпоставки на ниво образователна система, които правят невъзможна интеграцията на ромите в условията на говорене за мултикултурност.²

Пред цялото суетене с различността и мултикултурността стои още един проблем, посочен от **Алексей Пампоров** в интервюто му. Не може да се говори за една ромска общност в България (за разлика от Унгария например). В България има много ромски общности, говорещи различни диалекти, всяка определяща се като Общността

² Ако не съществуваха претенции за изграждане на мултикултурна среда, не би имало проблем.

на ромите и приемаща своя диалект за най-правилен. Това създава невъзможност за унифициране на някакъв ромски език и до голяма степен за дефиницията на ромите като малцинство със собствени културни практики и следователно изисквания.³

Затова е проблематичен моментът с мултикултурната среда. Какво се случва, ако в едно училище има представители на различни ромски общности, говорещи различни диалекти? Как се дефинират те - като една различна от българите група или като представители на отделни общности? Излиза така сякаш, за да се приложи на всяка цена *онзи* (популярният и доходоносният) мултикултурен модел, се създава изкуствено различна общност, без да се отчита диференциацията общност вътре в нея.

В светлината на изброените по-горе проблеми има и друга пречка пред интеркултурното образование – езикът. Незнанието или неправилното познаване на българския език се определя като ключово препятствие пред интеграцията на ромите в училище (заедно с икономическото състояние на ромските семейства). Децата не знаят български, когато влизат в първи клас, където се започва директно с буквара (т.е. предполага се знаене на езика). Как ще ги научим на българска национална идентичност, ако не знаят български? Тук възниква едно питане: как може да има очакване за знаене на български в първи клас, ако до момента децата живеят в различна езикова среда? **Емил Бузов**, от фондация *Стъпка по Стъпка* отговори, че предучилищните детски градини (вече задължителни) предполагат изучаването на български език.⁴

За сравнение потърсих информация за образователната система в страни, където мултикултурализмът е практика и най-вече има ясно диференцирани етнически групи със собствен език.⁵ Като най-ярък пример взех Белгия. Училищата там се разделят на три основни групи според финансирането си: училища – собственост на дадени общности (communities); публични училища, организирани от провинциите и общините и училища, свързани с организации, принадлежащи на Католическата църква.⁶ Предучилищните градини (pre-schools) не са задължителни и там обучението не е

³ Въпросът за турците стои различно, но се съсредоточаваме само върху проблема с ромските малцинства поради естеството на проекта.

⁴ Те обаче явно не са толкова ефективни, според наблюденията на началните учители в училища с деца от различни културни общности.

⁵ Акцентът е върху началното образование, където се предполага изучаването на официалните езици.

⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Education_in_Belgium

свързано с изучаване на друг език. Изучаването на другите официални за страната езици започва в началното училище.⁷

Ясно е, че това е една съвсем повърхностна организация (и при това от *Wikipedia*), но е начална база за сравнение. Естествено там ситуацията е съществено различна от тази в България. Езиковите общности са ясно обособени и имат езици (нещо, което не може да се твърди за ромския език) и мултикултурализмът е залегнал в образователната система. Тук отново може да се изпадне в схоластика дали интеграцията изключва мултикултурализма или не. Но с изброените проблеми исках да покажа, че цялата образователна система в България не предполага изграждането на мултикултурна среда.

Как стои нашият проект в тази ситуация?

Както стана ясно от фокус-групата, радикално решението на проблемите (из корен) е несъстоятелно и изпълнимо особено от малки проекти. Най-ефективни биха били усилия, насочени към по-повърхостни проявления на проблемите. В тази връзка един проект за разказване на приказки не би помогнал за разрешаването на нито едно от изброените препятствия. Той обаче има за цел други предпоставки – негативната нагласа на родители на български към ромски деца, която се предава и на самите деца; вменияване на идеята за различност и в същото време заедност в това различие (един също много печеливш и популярен израз). Провеждането на такъв проект в училищна среда (която, както изясних, е неблагоприятна за мултикултурни практики) се налага поради събирането на деца на едно място, евентуалното по-лесно ангажиране на родителите в съвместни инициативи и поради възможността да се работи с учители, които са основни „агенти” на образователната система. Така разгледан, проектът вече не изглежда безсмислен и самоцелен, макар и претенцията да създава мултикултурна среда да е твърде висока.

⁷ В немски говорещите области задължително се изучава френски от първи клас; френският е задължителен от първи клас и във фламандските училища, разположени в езиково гранични територии; френските училища изучават фламандски или английски според училището

Библиография:

Проблемите на ромското население в квартал „Столиново“ на град Пловдив и усилията на Фондация за регионално развитие „Рома“ през погледа на нейния основател и председател Антон Карагъзов. Електронен ресурс:
http://www.omda.bg/studentski_forum/2008-2009_esen/zdravna_gergana_karagyzov.htm

Education in Belgium. Wikipedia: the Free Encyclopedia. Електронен ресурс:
http://en.wikipedia.org/wiki/Education_in_Belgium